

คำนำ

สถาปัตยกรรมประเภทจอง เป็น พุทธสถาปัตยกรรมที่พบใน จังหวัดภาคเหนือตอนบน ของประเทศไทย ซึ่งมีความสำคัญ และมีคุณค่าในด้านวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่ ภูมิปัญญา อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ กลุ่มคนในท้องถิ่นนั้น และล้วนแต่เป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอันล้ำค่า สมควรอนุรักษ์

สำนักสถาปัตยกรรม เป็นหน่วยงานหนึ่งของกรมศิลปากร มีหน้าที่หลักในการผดุงรักษา ฟื้นฟู และสืบทอดศิลปวิทยาการด้าน สถาปัตยกรรม วิศวกรรม และมัณฑนศิลป์ ที่เป็นเอกลักษณ์ของ ชาติ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จึงเล็งเห็นว่า องค์กรความรู้สำคัญด้านงานช่าง ของ สถาปัตยกรรมประเภทจอง นั้นมีความสำคัญ และมีโอกาสที่จะสูญหายไป จำเป็นอย่างยิ่งต้องดำเนินการ รวบรวมความรู้ด้านช่าง โดยได้จัดตั้ง "โครงการองค์ความรู้เรื่องเครื่องบนในสถาปัตยกรรมจองในวัดไต บริเวณพื้นที่ ๙ จังหวัด ภาคเหนือของประเทศไทย" ขึ้นเพื่อเตรียมการด้านความรู้ในด้านช่างที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องนี้ ซึ่งเนื้อหารายละเอียด ที่ได้จากการจัดเก็บองค์ความรู้ จะเป็นประโยชน์ต่อ เจ้าหน้าที่ผู้ ที่ จะต้องดำเนินงานด้านอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่สำคัญของท้องถิ่นต่อไป

คณะทำงาน

สารบัญ

บทที่ ๑ บทนำ

บทที่ ๒ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

บทที่ ๓ พื้นที่ศึกษา : รายงานการเดินทาง

รายงานการเดินทางเก็บข้อมูลโครงการองค์ความรู้เรื่องเครื่องบินในสถาปัตยกรรมจอง
ในวัดไต บริเวณพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย

บทที่ ๔ บทวิเคราะห์

บทที่ ๕ สรุป

ภาคผนวก

ภาคผนวก

บทที่ 1 บทนำ

๑. ชื่อโครงการ โครงการองค์ความรู้เรื่องเครื่องบนในสถาปัตยกรรมจอบในวัดโตบริเวณพื้นที่ ๙ จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย (โครงการต่อเนื่อง)

๒. หน่วยงานที่รับผิดชอบกลุ่มสถาปัตยกรรม สำนักสถาปัตยกรรม

๓. หลักการและเหตุผล

สถาปัตยกรรมประเภทจอบ เป็นพุทธศาสนสถานที่มีพบในเขตจังหวัดในภาคเหนือตอนบน พบมากที่ จ. แม่ฮ่องสอน และ จ. ลำปาง มีลักษณะเครื่องบน รูปทรงและชั้นหลังคา เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่พบได้ทั้งตอนเหนือของไทย และประเทศพม่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อ และมีความสัมพันธ์ต่อกัน แต่เนื่องจากยังไม่มีการศึกษารายละเอียด ด้านการก่อสร้างสถาปัตยกรรม กันอย่างกว้างขวางนักจึงมีความจำเป็นที่จะต้อง เก็บข้อมูลในพื้นที่ เพื่อรวบรวมลักษณะของสถาปัตยกรรมจอบ โดยมุ่งเน้นศึกษาไปที่เครื่องบนของสถาปัตยกรรมจอบ รายละเอียดองค์ประกอบ การตกแต่ง วัสดุ และเทคนิควิธีการ ซึ่งจะนำไปสู่การจัดกลุ่ม แนวคิด คติความเชื่อ และเทคนิคและวัสดุที่ช่างเลือกใช้ โดยการศึกษาจะศึกษาจากลักษณะการก่อสร้างสถาปัตยกรรม การสัมภาษณ์ช่างท้องถิ่นที่ยังทำงานในพื้นที่ ที่ยังสามารถค้นหาได้ การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยก่อนหน้าโดยนักวิชาการ เพื่อรวบรวมความรู้ ๒ ส่วนหลักเข้าด้วยกันคือข้อมูลภาคสนามด้านลักษณะสถาปัตยกรรมและสัมภาษณ์ช่างพื้นถิ่น และข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยก่อนหน้า ทั้งนี้เพื่อจัดความรู้ให้มีระบบสามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น สามารถเผยแพร่เป็นความรู้ให้กับข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และเผยแพร่ให้กับผู้สนใจต่อไป

๔. วัตถุประสงค์

๔.๑ เพื่อรวบรวมเครือข่ายช่าง และเทคนิค วิธีการก่อสร้างเครื่องบนในงานสถาปัตยกรรม จอบในวัดโต โดยการศึกษา โดยเก็บข้อมูลในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย

๔.๒ เพื่อให้บุคลากรของสำนักสถาปัตยกรรมมีความรู้ความเข้าใจในงานสถาปัตยกรรมเพื่อประโยชน์ในการดำเนินการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ และการออกแบบสถาปัตยกรรม ตามภาระกิจหลักของสำนักสถาปัตยกรรม

๔.๓ เพื่อการ บูรณะ สืบทอด และพัฒนางานสาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทย

๔.๔ เพื่อเผยแพร่ความรู้ ผู้ที่ปฏิบัติงานวิชาชีพสถาปัตยกรรม ก่อสร้าง ช่าง นักศึกษา และผู้ที่สนใจการทำงานด้านสถาปัตยกรรมต่อไป

๕. เป้าหมาย/กิจกรรม (ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ - ๒๕๕๘)

กิจกรรม	หน่วยนับ	ปีงบประมาณ	
		๒๕๕๗	๒๕๕๘
๕.๑ สํารวจรวบรวมบันทึก ข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเดินทางเพื่อรวบรวมข้อมูลงานสถาปัตยกรรม และของช่างท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ภาคเหนือ	ครั้ง	๒	-
๕.๒ ค่าจ้างเหมาสรุปข้อมูลจัดทำเอกสารรายงาน และจัดทำข้อมูลไฟล์ดิจิทัลในการนำเสนอแบบ๓ มิติ	ฉบับ/ชุด	๑	-
๕.๓ เผยแพร่ความรู้โดยจัดกิจกรรมการเสวนา	ครั้ง	-	๑
๕.๔ จัดทำเอกสารองค์ความรู้ในรูปแบบเล่ม และ DVD	ชุด		-

กลุ่มเป้าหมาย

ผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพด้านสถาปัตยกรรม ก่อสร้าง ช่าง นักศึกษาด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง และผู้สนใจด้านสถาปัตยกรรมไทย

๖. วิธีดำเนินการ / กิจกรรม

๖.๑ สํารวจข้อมูลเบื้องต้น จากเอกสาร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่ในพื้นที่

๖.๒ บันทึกข้อมูล โดยการโดยมุ่งเน้น เรื่อง รูปแบบสถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงค้นหาช่างพื้นถิ่นที่ยังคงประกอบวิชาชีพช่างอยู่ เพื่อสัมภาษณ์และจัดเก็บองค์ความรู้ด้านการก่อสร้าง

๖.๓ จัดทำรายงานการสำรวจ และ การบันทึกข้อมูล

๖.๔ เผยแพร่ความรู้โดยจัดกิจกรรมการสัมมนา จำนวน ๑ ครั้ง/ ปี (ปี ๒๕๕๘)

๗. ระยะเวลาดำเนินการ ปี งบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๘

๘. สถานที่ดำเนินการ

๘.๑ พื้นที่ ๙ จังหวัด ภาคเหนือของประเทศไทย

๘.๒ สำนักสถาปัตยกรรมกรมศิลปากร

๙. งบประมาณ ปีงบประมาณ ๒๕๕๗ เป็นเงิน ๒๔๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสี่หมื่นบาทถ้วน)

๑๐. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

ผลผลิต

- รายงานการสำรวจ และรวบรวมข้อมูล
- การจัดกิจกรรมทางวิชาการ ๑ ครั้งเพื่อเผยแพร่ และจัดเก็บองค์ความรู้
- เอกสารต้นฉบับองค์ความรู้เรื่องเครื่องบนในสถาปัตยกรรม จอง ในวัดไต โดยประกอบด้วยเนื้อหา เรื่อง รูปแบบสถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงค้นหาช่างพื้นถิ่นที่ยังคงประกอบวิชาชีพช่างอยู่ เพื่อสัมภาษณ์และจัดเก็บองค์ความรู้ด้านการก่อสร้าง พร้อม เอกสารดิจิทัลฉบับที่ลงใน แผ่น DVD

ผลลัพธ์

- ความรู้เรื่องเครื่องบนในสถาปัตยกรรม จอง ในวัดไต โดยประกอบด้วยเนื้อหา เรื่อง รูปแบบสถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงค้นหาช่างพื้นถิ่นที่ยังคงประกอบวิชาชีพช่างอยู่ เพื่อสัมภาษณ์และจัดเก็บองค์ความรู้ด้านการก่อสร้าง

๑๑. ตัวชี้วัดความสำเร็จ

ได้ข้อมูลงานสถาปัตยกรรมไทย ถูกต้อง ครบถ้วนตรงตามเป้าหมายการดำเนินงาน และสามารถต่อยอดเป็นองค์ความรู้เพื่อการ บูรณะซ่อมแซม การสืบทอด สร้างสรรค์ และพัฒนางานสาขา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยต่อไป

๑๒. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

เชิงปริมาณ

- บุคคลในสำนักสถาปัตยกรรม และผู้สนใจไม่น้อยกว่า ๖๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการเผยแพร่องค์ความรู้ฯ
- เอกสารต้นฉบับองค์ความรู้เรื่องเครื่องบนในสถาปัตยกรรม จอง ในวัดไต โดยประกอบด้วยเนื้อหา เรื่อง รูปแบบสถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รวมถึงค้นหาช่างพื้นถิ่นที่ยังคงประกอบวิชาชีพช่างอยู่ เพื่อสัมภาษณ์และจัดเก็บองค์ความรู้ด้านการก่อสร้าง จำนวน ๑๐ เล่มและบันทึกข้อมูลลงใน แผ่น DVD จำนวน ๑๐ ชุด

เชิงคุณภาพ

- ผู้เข้าร่วม และผู้สนใจ กิจกรรมทางวิชาการได้รับความรู้ และการได้แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ จากกิจกรรมทางวิชาการ

ประมาณการค่าใช้จ่าย

โครงการองค์ความรู้เรื่องเครื่องบินในสถาปัตยกรรม จอง ในวัดโตบริเวณพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย
ปีงบประมาณ ๒๕๕๗

งบประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสี่หมื่นบาทถ้วน)
งบดำเนินงาน เบิกจ่ายลักษณะค่าตอบแทน ใช้สอยและวัสดุ

๑. ค่าใช้สอย เป็นเงิน ๒๑๙,๖๘๐ บาท

๑. ค่าเบี้ยเลี้ยง และค่าที่พัก ๑๐๓,๖๘๐ บาท
 - ๑.๑ ค่าเบี้ยเลี้ยง จำนวน ๘ คน x ๒๔๐ บาท x ๗ วัน x ๒ ครั้ง = ๒๖,๘๘๐ บาท
 - ๑.๒ ค่าที่พัก จำนวน ๘ คน x ๘๐๐ บาท x ๖ คืน x ๒ ครั้ง = ๗๖,๘๐๐ บาท
๒. ค่าจ้างเหมารถโดยสารปรับอากาศ รวมน้ำมันเชื้อเพลิง
จำนวน ๗ วัน x ๔,๐๐๐ บาท x ๒ ครั้ง = ๕๖,๐๐๐ บาท
๓. ค่าจ้างเหมาสรุปข้อมูลจัดทำเอกสารรายงาน และจัดทำข้อมูลไฟล์ดิจิทัลในการนำเสนอแบบ ๓ มิติ = ๖๐,๐๐๐ บาท

๒. ค่าวัสดุ เป็นเงิน ๒๐,๓๒๐ บาท

๑. วัสดุสำนักงาน = ๑๐,๓๒๐ บาท
๒. วัสดุคอมพิวเตอร์ = ๑๐,๐๐๐ บาท

หมายเหตุ ขอถัวจ่ายทุกรายการ

บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การค้นคว้าศึกษาข้อมูลประกอบในการจัดทำโครงการ ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในด้านความรู้และการอ้างอิง ตลอดจนการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานโครงการ โดยศึกษาในประเด็นเทียบเคียงเรื่องศิลปสถาปัตยกรรมพม่าที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับสถาปัตยกรรมจองในวัดไต บริเวณพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศสนใจศึกษาศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมพม่าเป็นจำนวนมากไม่น้อย นักวิชาการของไทยที่ทำการศึกษารื่องวิหารไม้ในวัฒนธรรมพม่าอย่างเป็นระบบ มีการจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่แล้ว ได้แก่ ดร.โชติมา จตุรวงศ์ สถาปนิกและอาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ศึกษาค้นคว้าอธิบายรูปแบบของวิหาร “สังฆิกวิหาร” หรือ “เจ้าง” ในภาษาพม่า หรือ “จอง” ในภาษาไทยใหญ่ ซึ่งหมายถึงสถานที่อยู่ของพระสงฆ์ และได้ศึกษารูปแบบของเจดีย์ต่างๆในพม่าทั้งตอนบนและตอนล่างไว้โดยละเอียด เนื้อหาทางการศึกษาได้อธิบายความเป็นมาในการสร้างเจ้างที่มีความสัมพันธ์กับการเมือง กล่าวถึงความสำคัญของไม้สักที่เป็นวัสดุก่อสร้างหลัก ในแง่มุมของพืชเศรษฐกิจที่เป็นหนึ่งในมูลเหตุของการทำสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า และในฐานะพืชศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อเรื่องวิญญาณในธรรมชาติ เป็นเนื้อหาของการศึกษาเพื่อสืบหาความหมายเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเจ้าง ตลอดจนรวบรวมข้อมูลด้านรูปแบบและการจัดการพื้นที่ใช้สอยของสถาปัตยกรรมพม่าไว้โดยละเอียด¹ และยังมีคณะวิจัยจากศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่² ที่ศึกษารวบรวมประวัติชุมชนรอบวัดพม่า-ไทใหญ่ในนครลำปาง ตลอดจนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพม่าไว้อย่างครบถ้วน ทำให้เห็นภาพรวมของจองในจังหวัดลำปาง โดยเฉพาะแง่มุมเรื่องประวัติความเป็นมา รูปแบบอาคาร และลวดลายการประดับอาคาร แต่ยังไม่ชัดเจนเกี่ยวกับพุทธปรัชญาและความเชื่อที่ส่งผลต่อการออกแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพม่า นอกจากนี้ได้มีการศึกษาของ กิริยา ชนะกุล สิทธิวัง นักวิชาการช่างศิลป์ ชำนาญการ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร³ ที่ทำการศึกษาค้นคว้าความเหมือนและความแตกต่างของศิลปสถาปัตยกรรมประเภทวิหารในวัฒนธรรมพม่า(เจ้าง) จากกลุ่มชาติพันธุ์จากพม่าจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพม่าที่ตั้งถิ่นฐานทางตอนบนของสหภาพพม่า กลุ่มมอญทางตอนใต้ของพม่า กลุ่มไทใหญ่หรือเงี้ยวที่มีถิ่นฐานทางตะวันออกของพม่า เปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือของไทย โดยศึกษารูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไม้ประเภทเจ้าง รวมถึงคติความเชื่อที่ส่งผลต่อรูปแบบอาคาร และการ

¹ Chotima Chaturawong, “The architecture of Burmese Buddhist monasteries in upper Burma and northern Thailand: the biography of trees.” (Ph.D. Dissertation, Faculty of graduate School, Cornell University, 2003.) และ โชติมา จตุรวงศ์, โดไลนา มิลลาร์, สถาปัตยกรรมวัดมอญในพม่าตอนล่าง: The architecture of mon buddhist monasteries in lower Burma. (กรุงเทพฯ: อีที พับลิชชิง, 2554). อ้างถึงใน กิริยา ชนะกุล สิทธิวัง, เอกสารประกอบการบรรยายโครงการศึกษาเปรียบเทียบศิลปะสถาปัตยกรรมประเภทวิหารในวัฒนธรรมพม่า (เจ้าง) ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและในสหภาพพม่า. (นักวิชาการช่างศิลป์ ชำนาญการ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร)

² อุษณีย์ ธงไชย และ คณะ, รายงานการวิจัยศิลปกรรมและประวัติชุมชนรอบวัดพม่า -ไทใหญ่ในนครลำปาง, (เชียงใหม่: ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555).

³ กิริยา ชนะกุล สิทธิวัง, เอกสารประกอบการบรรยายโครงการศึกษาเปรียบเทียบศิลปะสถาปัตยกรรมประเภทวิหารในวัฒนธรรมพม่า (เจ้าง) ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและในสหภาพพม่า. (นักวิชาการช่างศิลป์ ชำนาญการ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร)

จัดการพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารด้วย ซึ่งจากการค้นคว้าศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังกล่าว ตามวัตถุประสงค์ของโครงการได้มุ่งเน้นการศึกษาเครื่องบนของสถาปัตยกรรมประเภท จอง ทำให้เห็นถึงรายละเอียดอันเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องพัวพันและน่าสนใจ ดังนี้

อาคารศาสนสถานในวัฒนธรรมพม่าและไทใหญ่ มีพัฒนาการของรูปแบบที่ตรงตามช่วงเวลาและยุคสมัย โดยใช้วัสดุเป็นเครื่องไม้ประกอบการก่ออิฐถือปูนอันเป็นแบบแผนที่นิยมกันทั่วไปในอุษาคเนย์ หากแต่รูปแบบรายละเอียดศาสนสถานของพม่าและไทใหญ่นั้นมักสร้างด้วยการรวมพื้นที่ใช้สอยหรือที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์เข้ากับพื้นที่ประกอบศาสนพิธี โดยเฉพาะในภาษาไทใหญ่จะเรียกอาคารแบบนี้ว่า “จอง” ซึ่งในรายละเอียดรูปแบบอาคารทางศาสนา มักเป็นอาคารหลังคาทรงจั่วซ้อนชั้น ประดับด้วยงานโลหะฉลุหรืองานไม้แกะสลักอย่างสลับซับซ้อนที่เรียกว่า “ปานซอย” สำหรับในงานศาสนสถานของพม่าเองนั้น ได้มีรูปแบบที่พิเศษเฉพาะตัวและยังส่งอิทธิพลให้แก่ไทใหญ่ด้วย

ลักษณะหลังคาของสถาปัตยกรรมสังฆิกวิหาร วิหาร และอุโบสถ

ลักษณะหลังคาของสังฆิกวิหารประธาน อุโบสถ และวิหารมีความคล้ายคลึงกับลักษณะหลังคาของสถาปัตยกรรมว่าที่วัดพม่าในภาคเหนือของไทย และสถาปัตยกรรมในแคว้นเบงกอลและมัทราสในอินเดีย ความคล้ายกันของหลังคาสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของพม่าตอนล่างกับภาคเหนือของไทย และแคว้นเบงกอลและมัทราสของอินเดีย

ชนิดหลังคาของสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมแบ่งออกได้เป็นหลังคาทรงปราสาท หลังคาทรงทวย หลังคาเซตวัน หลังคายวน หลังคามัทราส หลังคาคอน-ปราสาทและหลังคาแบบเบงกาลี โดยหลังคาทรงปราสาท ทวย เซตวัน และยวนเป็นหลังคาที่พบได้ทั่วไปในสถาปัตยกรรมมอญ ซึ่งสถาปัตยกรรมมอญและพม่าแสดงฐานันดรศักดิ์ของอาคารด้วยการตกแต่ง การซ้อนชั้นหลังคา และจำนวนชั้นของหลังคาด้วยการยกคอสอง เช่น สถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์และพระราชวัง มักมีการซ้อนชั้นหลังคาและยกคอสองจำนวนมากกว่าวัดหรือที่พักอาศัยของชนชั้นสูง ข้าราชการและประชาชนทั่วไป ชนิดของหลังคากลายเป็นชื่อเรียกของอาคาร เช่น หลังคาเซตวัน หลังคายวน เป็นอาคารเซตวัน อาคารยวนหรือหอยวน

หลังคาทรงปราสาท เป็นหลังคาที่มีการซ้อนชั้นหลังคาจำนวน 4 – 7 ชั้น เหนือหลังคาทรงปราสาทเป็นยอดคล้ายปลีกล้วยมีชื่อเรียกในภาษาพม่าว่า ฐูปิกา เหนือฐูปิกาเป็นฉัตร หลังคาทรงปราสาทเป็นหลังคาที่มักใช้เหนือพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปของสถาปัตยกรรมสังฆิกวิหาร หรือสถาปัตยกรรมประเภทอุโบสถและวิหาร ชาวมอญเคยนิยมใช้หลังคาทรงปราสาทสำหรับสถาปัตยกรรมประเภทวิหารมากกว่าอุโบสถ ขณะที่ชาวพม่านิยมใช้หลังคาทรงปราสาทสำหรับอุโบสถ หลังคาทรงปราสาทที่เหมาะสมอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือหลังคาปราสาทที่ตกแต่งด้วยซุ้มแหลมที่รู้จักในนาม ซูลิต และหลังคาปราสาทที่ประดับด้วยจัตุรมุข

หลังคาทรงทวยหรืออาคารทวย เป็นหลังคาชนิดที่เรียกว่า 1 คอ 2 ชายหรือหลังคัจั่วที่ยกคอสองหนึ่งชั้น ในพม่าถือว่าหลังคาทวยเป็นหลังคาเรือนของชนชั้นปกครองและพระบรมวงศานุวงศ์ เนื่องจากมีการยกชั้นของหลังคา หลังคาประเภทนี้คาดว่ามีต้นกำเนิดที่เมืองทวยในพม่าตอนล่าง โดยในรัชสมัยของพระเจ้า

บุเรงนองชนชั้นปกครองที่ถูกจับเป็นเชลยที่เมืองหงสาวดีสร้างที่อยู่อาศัยของตนด้วยหลังคาแบบ 1 คอ 2 ชาย
อาคารประเภทนี้ต่อมาจึงมีชื่อเรียกว่า อาคารทวย หรืออาคารหลังคาทรงทวย

หลังคาเซตวัน คือหลังคาประเภท 2 คอ 3 ชาย หรือหลังคาจั่วที่มีการยกคอสอง 2 ชั้น หรือบางครั้งมีการยกคอสองมากกว่า 2 ชั้น หลังคาเซตวันมักใช้เป็นหลังคาของอาคารหลักหรือโถงหลักของสถาปัตยกรรมประเภทสังฆิกวิหาร ในภาษาพม่าคำว่า เซตวัน ยังหมายถึง วัดเซตวัน ในอินเดียที่มีความสวยงามอย่างยิ่ง ที่พระพุทธรูปเจ้าจำพรรษาถึง 19 พรรษา

หลังคาทรงยวน เป็นหลังคาจั่วที่มีการลดระดับชั้นหลังคาทั้งด้านหน้าและด้านหลังคล้ายกับหลังคาวิหารและอุโบสถของวัดไทยวนในภาคเหนือของไทย หลังคาจั่วธรรมดาในภาษาพม่าเรียกว่า เคายู คำว่า ยวน ในภาษาพม่าหมายถึง ไทยวนในเชียงใหม่ ชาวพม่าคงได้รับอิทธิพลหลังคาทรงยวนมาจากไทยวน หลังคาทรงยวนของพม่ายังแบ่งออกได้หลายประเภท คือ

- หลังคาจั่วทรงยวน คือ หลังคาจั่วที่มีการลดระดับชั้นหลังคาด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 1 ชั้น
- หลังคายวนทาลาเปอ คือ หลังคาจั่วยวนที่มีการยกคอสอง 1 ชั้น หรือ ตงเซอะเอ้ม
- หลังคายวนตงเลปอ คือ หลังคาจั่วยวนที่มีการยกคอสอง 3 ชั้น
- หลังคาสนุยวนเซาน์ คือ หลังคาจั่วยวนที่มีการซ้อนชั้นหลังคาปีกนกอีก 1 ตับ สนุยวนเซาน์ หรือ หอยวนยังเป็นชื่อของอาคารเชื่อมต่อของสังฆิกวิหารพม่าในพม่าตอนบน
- หลังคายวนทังดาซิน คือ หลังคาจั่วที่มีการลดชั้นหลังคา 2 ชั้น ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ทำให้จั่วประกอบด้วยหลังคา 5 ชั้น
- หลังคายวนเพียเซาน์ทาน เป็นหลังคาจั่วที่มีการลดหลั่นชั้นหลังคาหลายชั้น ใช้เป็นหลังคาของบันไดทางขึ้นอาคารหรือเจดีย์

หลังคายวนทาลาและยวนตงเล โดยพื้นฐานคือหลังคาทรงทวยและเซตวัน เพียงแต่หลังคาจั่วชั้นบนสุดทำเป็นหลังคายวนที่มีการลดชั้นหลังคา 1 ชั้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

เนื่องจากหลังคาทรงยวนเป็นหลังคาที่พบได้ทั่วไปในพม่าตอนล่าง หลังคาประเภทนี้อาจมีพัฒนาการในพม่าตอนล่างมากกว่าที่จะได้รับอิทธิพลมาจากไทยวนในภาคเหนือของไทย หลังคาประเภทนี้อาจมีชื่อเรียกเป็นภาษามอญที่แตกต่างจากชื่อในภาษาพม่า โดยหลังคายวนทาลาเปอ หรือ ตงเซอะเอ้ม พบที่เมืองหงสาวดีมาตั้งแต่ในอดีต และหลังคาจั่วยวนทังดาซิน เป็นหลังคาของอุโบสถในหลายวัดที่พม่าตอนล่าง ถึงแม้ว่าหลังคาจั่วยวนจะพบที่พระราชวังมัณฑลเลย์ในพม่าตอนบน แต่หลังคาจั่วยวนทังดาซิน ที่ยกคอสอง 1 หรือ 2 ชั้นกลับไม่ค่อยปรากฏที่เมืองมัณฑลเลย์ แต่กลับพบทั่วไปที่วัดในเมาะละแหม่งและว่าที่วัดพม่าในจังหวัดลำปาง หลังคาชนิดนี้อาจจะขยายอิทธิพลจากพม่าตอนล่างสู่ภาคเหนือของไทย ในจังหวัดลำปาง หลังคาจั่วทังดาซิน ยกคอสอง 2 ชั้นใช้เป็นหลังคาของอาคารหลักหรืออาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปของสังฆิกวิหารและมีฐานะเทียบเท่าหลังคาทรงเซตวันของสถาปัตยกรรมพม่าในพม่าตอนบน

ในเมาะละแหม่งหลังคาจั่วยวนทังดาซิน ยกคอสอง 2 ชั้น มักจะใช้เป็นหลังคาของอาคารย่อยที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือบางครั้งเป็นหลังคาของอาคารย่อยหลักของสถาปัตยกรรมสังฆิกวิหารประธาน

หลังคามัทธา คือหลังคาทรงปั้นหยา หลังคามัทธาแบ่งได้เป็นหลายประเภท คือ

- หลังคามัทธราส คือ หลังคาทรงปั้นหยาธรรมดา
- หลังคามัทธราสทาเลปอ คือ หลังคามัทธราสหรือหลังคาปั้นหยาหกลอง 1 ชั้น
- หลังคามัทธราสนิทเลปอ คือ หลังคามัทธราสยกคองสอง 2 ชั้น
- หลังคามัทธราสลีเลปอ คือ หลังคามัทธราสยกคองสอง 4 ชั้น

หลังคามัทธราสอาจได้รับอิทธิพลจากหลังคาอาคารบังกะโลที่มีความสูงหนึ่งชั้นในแคว้นเบงกอลของอินเดีย คำว่า บังกะโล มาจากคำว่า เบงกอลา ในภาษาฮินดีและมาฮารีทตี คำว่า เบงกอลา หมายถึง ชาวเมืองและถิ่นที่อยู่ในแคว้นเบงกอล อาคารบังกะโลมีต้นกำเนิดที่แคว้นเบงกอลและเป็นเรือนของชาวนาเบงกาลีที่มีความสูงหนึ่งชั้น มีหลังคาทรงปั้นหยา และมีระเบียงล้อมรอบ อาคารประเภทนี้ต่อมาถูกนำมาดัดแปลงโดยชาวอังกฤษเพื่อใช้เป็นเรือนพักตากอากาศในช่วงฤดูร้อนของข้าราชการอังกฤษชั้นสูงในประเทศอาณานิคมทั้งในและนอกประเทศอินเดีย

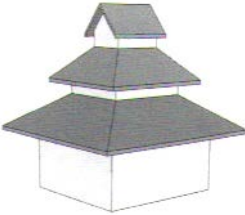

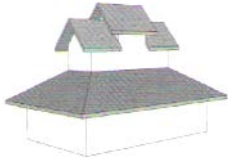
ถึงแม้ว่าหลังคาแบบมัทธราสได้รับแรงบันดาลใจจากหลังคาประเภทอาคารบังกะโลในแคว้นเบงกอลของอินเดีย ชื่อของหลังคาสัมพันธ์กับเมืองมัทธราส เมืองหลวงของรัฐหิมาจัลยา ทางตอนใต้ของอินเดีย อาจเป็นไปได้ที่หลังคาชนิดนี้ที่ประเทศพม่าได้รับอิทธิพลโดยผ่านจากชาวเมืองมัทธราส เนื่องจากประชากรอินเดียที่อพยพมาอยู่ที่เกาะมะละแหม่งมาจากทั้งแคว้นเบงกอลและมัทธราสของอินเดีย

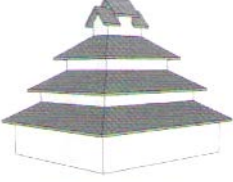
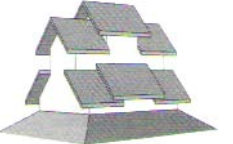
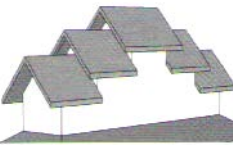
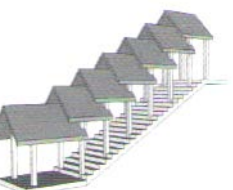
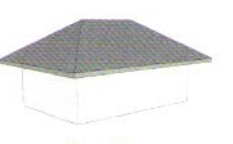
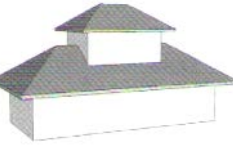

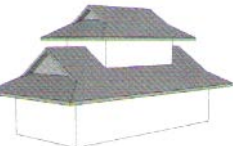
หลังคาเอมทอ คือ หลังคามะนิลาหรือปั้นหยาเปิดจั่วทั้งด้านหน้าด้านหลัง หลังคาประเภทนี้ยังแบ่งออกได้เป็น

- หลังคาเอมทอแบบธรรมดา
- หลังคาเอมทอทาเลปอ คือ หลังคาเอมทอ 2 ชั้น มีคองสอง 1 ชั้น
- หลังคาเอมทอนิทเลปอ คือ หลังคาเอมทอ 3 ชั้น มีคองสอง 2 ชั้น
- หลังคาเอมทอลีเลปอ คือ หลังคาเอมทอ 5 ชั้น มีคองสอง 4 ชั้น

หลังคาคอน-ปราสาท คือ หลังคาทรงปั้นหยาสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกันหลายชั้นกลายเป็นหลังคาทรงปราสาท หลังคาคอน-ปราสาท พัฒนามาจากหลังคาทรงมัทธราส คอน-ปราสาท มีจำนวนชั้นหลังคาตั้งแต่ 2 ถึง 7 ชั้น เนื่องจากหลังคาชนิดนี้ซ้อนชั้นหลังคาคัลยาหลังคาทรงปราสาท คอน-ปราสาท จึงเป็นหลังคาของอุโบสถและของอาคารย่อยที่ประดิษฐานพระพุทธรูปของสถาปัตยกรรมสังฆิกวิหารในเกาะมะละแหม่ง

หลังคาแบบเบงกาลีหรือหลังคาปราสาทเบงกาลี เป็นหลังคาที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคมในอินเดีย หลังคามีการตกแต่งด้วยดอร์เมอและหน้าจั่วขนาดเล็กหลายอันที่มีเสาขนาดเล็กรองรับ บางครั้งเหนือหลังคาแบบเบงกาลีมีการประดับส่วนยอดด้วยหลังคาโค้งคล้ายโดม หลังคาเบงกาลีมักใช้เป็นหลังคาของอุโบสถ ของทางเดิน และโถงทางเข้า

รูปทรง	ประเภท	ภาพประกอบ
ปราสาท		 <p data-bbox="959 853 1086 880">หลังคาปราสาท</p>
ทวายเป็น		 <p data-bbox="967 1155 1070 1182">หลังคาทวายเป็น</p>
เซตวัน		 <p data-bbox="959 1498 1078 1525">หลังคาเซตวัน</p>
ยวน		 <p data-bbox="959 1693 1110 1720">หลังคัจฉวยรงยวน</p>
	ยวนทาเลปอ	 <p data-bbox="903 1917 1166 1973">หลังคายวนทาเล หรือ ดงเซะเอี่ยม (เรือนหลังคาชั้น 3 ชั้น)</p>

	<p>ยวนดงเลปอ</p>	 <p>หลังคายวนดงเลปอ</p>
	<p>สนุยวนเซาน์</p>	 <p>หลังคาสนุยวนเซาน์</p>
	<p>ยวนท้ดงาซิน</p>	 <p>หลังคายวนท้ดงาซิน</p>
	<p>ยวนเพียเซาน์ทาน</p>	 <p>หลังคายวนเพียเซาน์ทาน</p>
<p>ม้ทราส</p>		 <p>หลังคาม้ทราส</p>
	<p>ม้ทราสทาเลปอ</p>	 <p>หลังคาม้ทราสทาเลปอ</p>
<p>เอมทอ</p>		 <p>หลังคาเอมทอ แบบธรรมดา</p>
	<p>เอมทอทาเลปอ</p>	 <p>หลังคาเอมทอทาเลปอ</p>

คอน-ปราสาท		 <p>หลังคาคอน-ปราสาท 2 ชั้น</p>
เบงกาลี		 <p>หลังคาแบบเบงกาลี</p>

การศึกษา จองและอุโบสถ-วิหารไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดย นฎกานต์ ชัยพิพัฒน์ ได้ศึกษา รูปแบบเฉพาะของหลังคาจองไว้ 2 ประเด็นคือ หลังคาจองวัดชนบทและหลังคาจองวัดในเมืองดังรายละเอียด

“จอง” เป็นอาคารหลักของวัดไทใหญ่ เป็นสถาปัตยกรรมไทใหญ่มีพื้นที่ใช้งานแตกต่างจากอาคารทาง ศาสนาทั่วไปเป็นอาคารยกพื้นสูง หลังคามักทำทรงปราสาทซ้อนชั้นเหมือนเป็นอาคารสำคัญ เป็น สถาปัตยกรรมที่ไม่พบในสถาปัตยกรรมทางศาสนาแบบอื่นๆ วัดบางแห่งยังมีสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ผสม พม่าอีกด้วยเห็นได้จากทรงหลังคาซ้อนกันหลายชั้น ยกคอสองชั้นและทิ้งชายคาครอบลงมา อาจทำเป็นยอด ทรงปราสาท ชายของหลังคานิยมประดับเป็นแผ่นสังกะสีฉลุเป็นลวดลาย ตกแต่งเชิงชายใต้หลังคาและเหนือ ชายคา จองยังหมายถึงอาคารในวัดไทใหญ่ที่รวมพื้นที่ใช้งานทำกิจกรรมทางศาสนาและกิจของสงฆ์หลายอย่าง

ลักษณะโดดเด่นของสถาปัตยกรรมภายนอกของจองในศิลปะไทใหญ่และไทใหญ่ผสมพม่าคือ หลังคา จากการศึกษาลงหลังคาจองในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมี 2 ลักษณะ คือ จองหลังคายอดปราสาท และ จองหลังคา ซ้อนชั้นแบบไทใหญ่ ซึ่งสถาปัตยกรรมไทใหญ่และศิลปะแบบพม่าที่พบในหลังคาจองที่อื่นๆ สันนิษฐานว่าคนไท ใหญ่ในรัฐฉานได้รับการผสมผสานวิวัฒนาการมาพร้อมกับศิลปะสถาปัตยกรรมในพม่า จนเกิดเป็นสถาปัตยกรรม ของชาวไทใหญ่ตั้งแต่อาศัยอยู่ในรัฐฉานของพม่าและมีการถ่ายทอดลักษณะศิลปะสถาปัตยกรรมระหว่างรัฐกัน เรื่อยมาจนกระทั่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย และยังคงมีการถ่ายทอดศิลปะกันเรื่อยมาเนื่องจากพื้นที่ตั้ง ของเมืองเอื้ออำนวยในการติดต่อกัน

หลังคาแบบยอดปราสาท

ลักษณะของหลังคาได้รับอิทธิพลจากศิลปะสถาปัตยกรรมพม่า เรียกว่า pyat-that ในภาษาพม่า มี ลักษณะคล้ายหลังคาแบบยอดปราสาทของศิลปะของพม่าสมัยเมืองมณฑลทะเลย์

ในการสร้างหลังคาที่เป็นยอดปราสาทในศิลปะพม่าเป็นการสร้างจำลองเขาพระสุเมรุตามคติของไตรภูมิ จักรวาล โดยตำแหน่งในผังมีความหมายถึงการเป็นศูนย์กลางจักรวาล เช่น พระมหาปราสาทที่เมืองมณฑลทะเลย์ ก็สร้างโดยใช้คติของไตรภูมิจักรวาล เมื่อมีการเผยแพร่พุทธศาสนาในไทใหญ่ตั้งแต่สมัยที่พระเจ้าบุเรงนอง ชาว ไทใหญ่จึงได้รับอิทธิพลการใช้คติไตรภูมิในการสร้างอาคารทางพุทธศาสนาและได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

การสร้างหลังคาแบบยอดปราสาทนั้นชั้นของหลังคาจะสร้างเป็นลักษณะ 3 ชั้น 5 ชั้น แต่ไม่เกิน 9 ชั้น โดยแต่ละแบบจะบอกถึงศักดิ์ของผู้สร้างและการสร้างหลังคาแบบนี้ในพม่าต้องได้รับอนุญาตจากกษัตริย์เท่านั้น โดยหลังคาซ้อนกัน 7 ชั้นทำได้เฉพาะอาคารหลวงและพุทธสถาน นอกนั้นจะสามารถสร้างชั้นหลังคาได้ 3 ชั้นและ 5 ชั้น แต่ชาวไทใหญ่ไม่ได้เคร่งครัดมากนักมักสร้างตามกำลังทรัพย์ของผู้สร้าง

โครงสร้างหลังคาแบบยอดปราสาทในสถาปัตยกรรมไทใหญ่ผสมพม่า มีโครงสร้างโดยการประกอบโครงไม้ให้เป็นกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส ใช้เป็นกรอบหลังคาภายในกรอบสี่เหลี่ยมแต่ละอันจะนำไม้ 2 อันไขว้กันเป็นเส้นทแยงมุม จากนั้นนำกรอบไม้แต่ละอันไปประกอบรับกับเสาที่เป็นแกนกลางซึ่งยาวไปจนถึงส่วนยอดจนไปสิ้นสุดที่ฉัตร ระหว่างชั้นแต่ละชั้นจะมีคอสองเป็นส่วนที่กั้นระหว่างชั้น ซึ่งในผนังคอสองของวัดไทใหญ่ก็ใช้ไม้ 2 อันไขว้กันเป็นเส้นทแยงมุมเช่นกัน ซึ่งบริเวณคอสองนี้จะประดับด้วย หน้าจั่วเล็กๆ เหนือชั้นหลังคาในแต่ละชั้นทั้ง 4 ด้าน ทำให้หน้าจั่วที่ติดอยู่เหนือชั้นหลังคาในแต่ละด้านบังบริเวณส่วนกลางของคอสอง มีการทำลวดลายประดับตรงคอสองอีกด้วย ส่วนยอดประกอบด้วย ปลี ที่ต่อลงมาจากชั้นหลังคาและฉัตรบนยอดปลี ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับฉัตรที่สวมบนยอดเจดีย์ที่พบในศิลปะพม่า-มอญ

หลังคายอดปราสาท สามารถแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ หลังคายอดปราสาทแบบประเพณีนิยม และหลังคายอดปราสาทที่รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก ซึ่งหลังคาแต่ละแบบมีรายละเอียดและองค์ประกอบแตกต่างกัน

- หลังคายอดปราสาทแบบประเพณีนิยมสืบทอดมาสมัยพุกาม จุดเด่นอยู่ที่การประดับตกแต่งบนชั้นกรอบหลังคาจะแกะสลักไม้ลวดลายพื้นเมืองพม่า เช่น การแกะสลักลวดลายคล้ายมังกร พบที่ศาลาวิปัสณาวัตรจงกลาง บางลวดลายดัดแปลงมาจากกรอบซุ้มประตูดุสิตวิหารพม่า ปราสาทบางแห่งสลักปานถ่องเป็นแบบฝึกเพกาหรืออาจสลักรูปเทวดาเรียงกันไปพบที่อาสนะหรือบัลลังก์ที่วัดจองไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนหลายแห่ง หลังคาแบบยอดปราสาทในจองไทใหญ่มักประยุกต์ใช้ลวดลายประดับตกแต่งแบบลายไทใหญ่แทนแบบพม่าแท้ ปัจจุบันมีการนำสังกะสีมาใช้แทนไม้ หลังคาแบบยอดปราสาทแบบนี้จะยกคอสองไม่สูงนัก หน้าจั่วไม่มีเสารองรับประดับตกแต่งด้วยไม้หรือสังกะสีแกะสลักเช่นเดียวกับกรอบหลังคา ปลียอด มีลักษณะคล้ายปลีที่อยู่ส่วนบนของปลีแบบมอญ-พม่า มีลักษณะเพรียวยาวอาจทำเพื่อให้สอดคล้องกับรูปทรงของชั้นหลังคาที่สอบเป็นทรงกรวย ทรงหลังคานี้มีพบได้ที่วัด พระธาตุดอยกองมู วัดจองคำ วัดหัวเวียง การประดับใช้การแกะสลักประดับกรอบของชั้นหลังคา

- หลังคายอดปราสาทแบบที่รับอิทธิพลตะวันตก บนชั้นกรอบหลังคามีลักษณะการแกะลวดลายเป็นแบบวิคตอเรียนของอังกฤษ เช่นลายใบอะแคนตัส คอสองจะมีลักษณะต่างจากแบบประเพณีนิยมโดยคอสองจะสูงกว่าแบบประเพณีนิยมและตกแต่งด้วยช่อปาล์มอันเป็นลักษณะการตกแต่งสถาปัตยกรรมตามรูปแบบตะวันตก ด้วยคอสองที่มีลักษณะสูงมากขึ้นทำให้ไม่สามารถตั้งหน้าจั่วบนหลังคาได้ จึงต้องมีเสารองรับหน้าจั่วไว้ หน้าจั่วมีการตกแต่งเหมือนชั้นกรอบหลังคา ปลียอดทรงกรวย ต่อด้วยลูกกลม เรียงกัน 2-3 ลูก ลูกเล็กอยู่ด้านบน มีส่วนที่เหมือนกับแบบประเพณีนิยมคือฉัตรซึ่งคล้ายกับฉัตรเจดีย์ทรงมอญ-พม่า ในวัดไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะพบลักษณะหลังคาแบบนี้ได้ในจองวัดศรีบุญเรือง วิหารพระวัดหัวเวียง

หลังคาแบบจั่วยกคอสองชั้น

หลังคาแบบจั่วยกคอสองชั้นมีลักษณะหลังคาซ้อนกันหลายชั้น โดยคอสองจะถูกยกขึ้นเป็นจั่วและมีหลังคาขนาดเล็กกว่าครอบลงมา คอสองมีการยก 2 หรือ 3 ชั้น หากมีสองจั่วและซ้อนหลังคาสามชั้น เรียกว่าอาคารสองคอสองชั้น ภาษาไทใหญ่เรียกว่า“เจตบุน” หากมีสามจั่วและซ้อนหลังคาสี่ชั้นเรียกว่า“ยอนแซก” ซึ่งเป็นศิลปะสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ แตกต่างจากสถาปัตยกรรมแบบยอดปราสาทซึ่งมีลักษณะคล้ายสถาปัตยกรรมของพม่า วัดที่พบหลังคาจั่วยกคอสองชั้น ได้แก่ วัดจองกลาง ซึ่งทำหลังคายกคอสองทั้งหลัง โดยมีทั้งหลังคาแบบสองคอสองชายและสามคอสี่ชาย โดยหลังคาแบ่งเป็นส่วนๆตามพื้นที่ใช้สอยในอาคาร เช่น ส่วนแทนพระพุทธรูป พื้นที่ประกอบพิธีกรรม ห้องนอนพระ พิพิธภัณฑ์ หลังคาคลุมบริเวณแทนพระพุทธรูปยกสูงที่สุด

วัดอื่นๆมีการทำหลังคาเฉพาะส่วน ได้แก่ วัดกลาง วัดเมืองปอน วัดต่อแพ หลังคายกคอสองบริเวณแทนประดิษฐานพระ โดยสามชั้นแรกของหลังคามีลักษณะคล้ายชั้นของปราสาทยอด ชั้นต่อไปเป็นจั่วยกคอสองมีหลังคายกคอสองสั้นๆซ้อนขึ้นไปอีกสองชั้น ส่วนหลังคาอาคารพื้นที่อื่นมีลักษณะหลังคาปั้นหย่า ที่ยอดหลังคาตัดเป็นจั่วซ้อนกันสองชั้น ทั้งผืนเป็นหลังคาผืนใหญ่ วัดก่าก่อทำหลังคายกคอสองหนึ่งชั้นคลุมบริเวณแทนพระพุทธรูปเป็นหลังคายกส่วนที่สูงที่สุดในจอง วัดพระธาตุดอยกองมูทำหลังคาซ้อนชั้นยกคอสองบริเวณกลางจองที่เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม

จากลักษณะของหลังคาของจองไทใหญ่ ลักษณะหลังคาน่าจะมีความสัมพันธ์กับความสำคัญของพื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร โดยหลังคาที่มีลักษณะซ้อนกันมากหรือมีการยกหลังคาขึ้นสูงคลุมพื้นที่ใดจะมีความสำคัญกว่าหลังคาผืนอื่นและจองที่มีการทำหลังคาแบบยอดปราสาท จะให้ความสำคัญมากกว่าหลังคายกคอสองชั้น โดยพื้นที่ใช้สอยอาคารส่วนภายใต้หลังคายอดปราสาทจะมีความสำคัญที่สุด พื้นที่สำคัญรองลงมาจะใช้หลังคายกคอสองชั้น

จากการศึกษานี้ สามารถเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลังคาบกับพื้นที่ของจอง คือจองที่ใช้หลังคาแบบยอดปราสาท จะคลุมพื้นที่ส่วนที่สำคัญที่สุด ได้แก่ แทนประดิษฐานพระพุทธรูป มุกส่วนหน้าของจอง มุกหน้าแลซุ้มประตูของวัด บางวัดเช่นวัดคำโน้ใช้แบบผสมระหว่างหลังคายอดปราสาทแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกและแบบไทใหญ่ การใช้หลังคายอดปราสาทคลุมพื้นที่ส่วนนี้ ตามคติการสร้างสถาปัตยกรรมยอดปราสาทมีความหมายถึง สัญลักษณ์แทนปากทางหิมพานต์ที่จะมุ่งสู่ศูนย์กลางจักรวาลหรือเขาพระสุเมรุ จองที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายในเป็นสัญลักษณ์แทนประตูทางขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์จุฬามณีโดยทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์ ส่วนที่วัดจองคำมีการทำหลังคาแบบยอดปราสาทคลุมส่วนกลางอาคารซึ่งเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่สำหรับนั่งประกอบพิธีกรรมและเป็นประดิษฐานพระพุทธรูปภายในจอง ซึ่งจะพบว่าเป็นที่เคารพสักการะของชุมชนเพียงใด

ปัจจุบันวัดก่าก่อเป็นวัดเดียวที่ทำทางเดินคลุมหลังคาจากซุ้มประตูทางเข้าวัด หรือ “สว่าง” จนถึงจอง ใช้หลังคาลักษณะจั่วยกคอสองแบบไทใหญ่ ลักษณะคล้ายสว่างที่พบในวัด Shinpin Sharkhyo เมืองพุกาม ต่างกันที่หลังคาที่ Shinpin Sharkhyo มีการทำหลังคาแบบยอดปราสาทเป็นระยะๆที่หลังคาทางเดิน

หลังคาจองไทใหญ่นิยมประดับสังกะสีลวดลายมีลวดลายแบบไทใหญ่ซึ่งอาจได้รับการผสมผสานจากพม่ามาเป็นแบบพื้นเมืองไทใหญ่ มีการนำลักษณะธรรมชาติมาใช้ เช่น ใบไม้มีวน ดอกไม้ เครื่องเคลือบ เปลวเพลิง ลักษณะคล้ายเครื่องเคลือบของไทยมาผูกเป็นลายต่อกันการเจาะสังกะสีหรือการเขียนลายเส้นนี้ จะใช้ประดับตกแต่งส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือพระมหากษัตริย์เท่านั้น ซึ่งที่เมืองแม่ฮ่องสอนไม่มีพระมหากษัตริย์มีเพียงเจ้าเมืองลวดลายนี้จึงใช้กับอาคารทางศาสนา เช่น จอง วิหาร อุโบสถ ชุมในวัดเป็นต้น ปัจจุบันไม้ได้เคร่งครัดมากนักได้มีการนำลวดลายเหล่านี้มาใช้นอกอาคารวัด เช่น ประดับตามเสาไฟฟ้า เป็นต้น ส่วนชายคาหลังคาจองไทใหญ่ใช้ไม้แกะสลัก ส่วนแกะสลักประดับเหนือชายคา เรียกว่า “ปานถ่อง” ส่วนลวดลายประดับใต้ชายคาเรียกว่า “ปานซอย” หรือ “กะหล่งต่อง” มีลักษณะไม้แกะสลักที่มุมชายคาทั้งสองมาบรรจบกัน ลักษณะคล้ายปีกประกบ

สมัยก่อนการทำหลังคาจองในสถาปัตยกรรมไทใหญ่และวัสดุตกแต่งใช้ไม้เป็นส่วนประดับตกแต่งเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมพม่าเช่นที่พระราชวังมณฑลทะเลย์จะใช้ไม้จำหลักปิดทอง ซึ่งได้เปลี่ยนเป็นสังกะสีอาจเนื่องมาจากใช้ไม้เป็นวัสดุไม่มีความคงทน รวมถึงมีการใช้สังกะสีผูกฟูกด้วยอิทธิพลตะวันตกในสมัยพระเจ้ามินดงซึ่งให้มีการใช้สังกะสีผูกฟูกมุงหลังคาแทนตึกในการซ่อมแซมพระราชวังซึ่งสังกะสีผูกฟูกมีน้ำหนักเบาและมุงง่ายกว่าแผ่นตึก การเริ่มใช้สังกะสีมุงหลังคาในสถาปัตยกรรมไทใหญ่อาจเริ่มเข้ามาตั้งแต่บัดนี้ด้วย

การที่ส่วนหลังคาจองไทใหญ่มีสัดส่วนสูงกว่าตัวอาคาร เนื่องจากอาคารมีพื้นที่ขนาดใหญ่และกว้างมากทำให้เสาที่ขึ้นไปรับหลังคาด้านสกัดมีระยะกว้าง และเมื่อต้องมีความลาดเอียงของจันทันซึ่งเป็นโครงสร้างอาคาร ทำให้หลังคาที่คลุมพื้นที่แต่ละส่วนหรือส่วนใดส่วนหนึ่งต้องมีความสูงมาก ประกอบกับหลังคาจองไทใหญ่มีการซ้อนชั้นยกสูงหลายชั้น ทำให้สัดส่วนหลังคาที่มีความสูงมากที่สุด ด้วยเหตุนี้หลังคาชั้นแรกที่เป็นผืนขนาดใหญ่จึงต้องมีความลาดเอียงน้อย เพราะการทำหลังคาที่มีความลาดเอียงมากจะทำให้สัดส่วนของหลังคามีความสูงเกินไป ส่วนเสาที่รองรับโครงสร้างอาคารมีจำนวนมากทั้งเสากลม เสาสี่เหลี่ยม และเสาแปดเหลี่ยมขนาด 15-30 เซนติเมตร เนื่องจากอาคารมีขนาดใหญ่ต้องมีเสาจำนวนมากเพื่อรองรับโครงสร้างคานเพื่อรับน้ำหนักอาคารรวมถึงรับโครงสร้างหลังคา ซึ่งหลังคาจองไทใหญ่มีการทำซ้อนชั้นกันหลายชั้น จึงมีความสูงและมีน้ำหนักมาก จำเป็นต้องมีเสาที่แข็งแรงรองรับโครงสร้างหลังคา

ลักษณะการซ้อนชั้นหลังคาในสถาปัตยกรรมพม่า ซึ่งเป็นแบบหนึ่งของหลังคาจองไทใหญ่ อาจได้รับอิทธิพลและพัฒนาจากล้านนา จึงอาจกล่าวได้ว่าหลังคาจองไทใหญ่เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมอย่างหนึ่งที่อาจได้รับวิวัฒนาการมาจากหลังคาในสถาปัตยกรรมล้านนา

วัดในแม่ฮ่องสอนมีวิหารพระพุทธรูปที่มีสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ ลักษณะสำคัญที่เป็นจุดเด่นของวิหารคือ หลังคาวิหาร หลังคาวิหารพระพุทธรูปในวัดไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีการใช้หลังคาทั้งแบบยกคอสองซ้อนชั้นและหลังคายอดปราสาทแบบศิลปะมณฑลทะเลย์และยังมีลักษณะหลังคาที่ผสมลักษณะหลังคาคอสองซ้อนชั้นแบบไทใหญ่และยอดปราสาทแบบมณฑลทะเลย์เข้าด้วยกัน การสร้างวิหารพระพุทธรูปในจังหวัดแม่ฮ่องสอนแบ่งได้ 4 รูปแบบ โดยมีการยึดตามรูปแบบของหลังคา 3 รูปแบบ คือ

1. วิหารพระพุทธรูปที่มีหลังคาแบบยอดปราสาท
2. วิหารพระพุทธรูปที่มีหลังคาคอสองซ้อนชั้นแบบไทใหญ่

3.วิหารพระพุทธรูปที่มีหลังคาแบบสองคอสามชายผสมแบบยอดปราสาท

4.อาคารตึกที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก

สถาปัตยกรรมในวัดที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกพบได้จากวัดที่อยู่ในเมืองมากกว่าชนบท อาจเพราะมีความสะดวกในการติดต่อกับภายนอกมากกว่า ช่างและผู้สร้างจึงพบเห็นลักษณะศิลปสถาปัตยกรรมแบบอื่นๆ แล้วนำมาสร้างรวมทั้งมีความเจริญทางวัตถุจึงมีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้อีกด้วย

การกำหนดรูปทรงอาคารจากการสัมภาษณ์

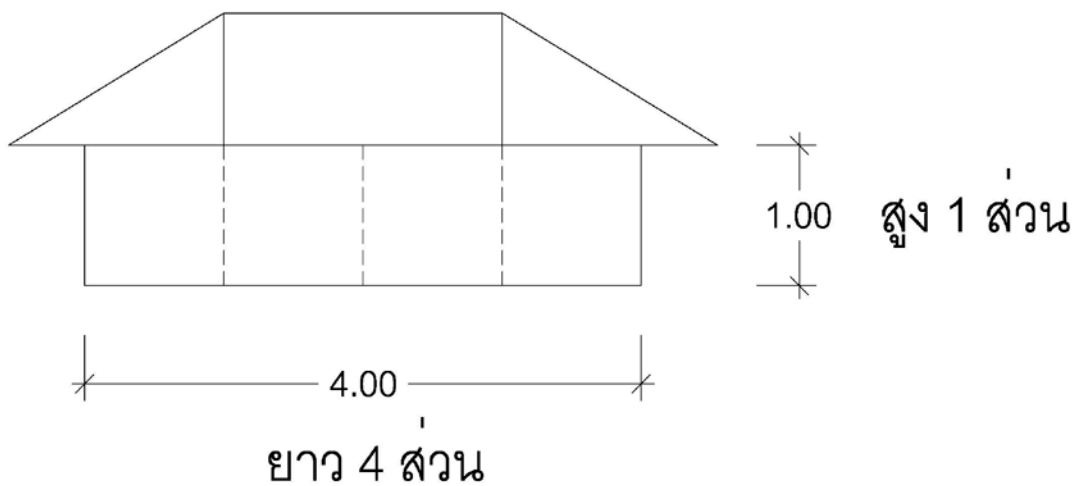
จากการสัมภาษณ์ส่วในพื้นที่จังหวัด แม่ฮ่องสอน ทำให้ได้ทราบถึงแนวทางในการทำงานของส่วท้องถิ่นในการกำหนดรูปแบบและทรวดทรงของหลังคาอาคาร ในการออกแบบและก่อสร้างอาคารประเภทจอง โดยส่วแต่ละท่านก็มีวิธีในการกำหนดรูปแบบ รูปทรงแตกต่างกันไป โดยสามารถสรุปเป็นแนวทางได้ดังนี้

พ่ออ้อยโทะ๊ะ , ช่างศักดิ์ชัย วิพรรณ

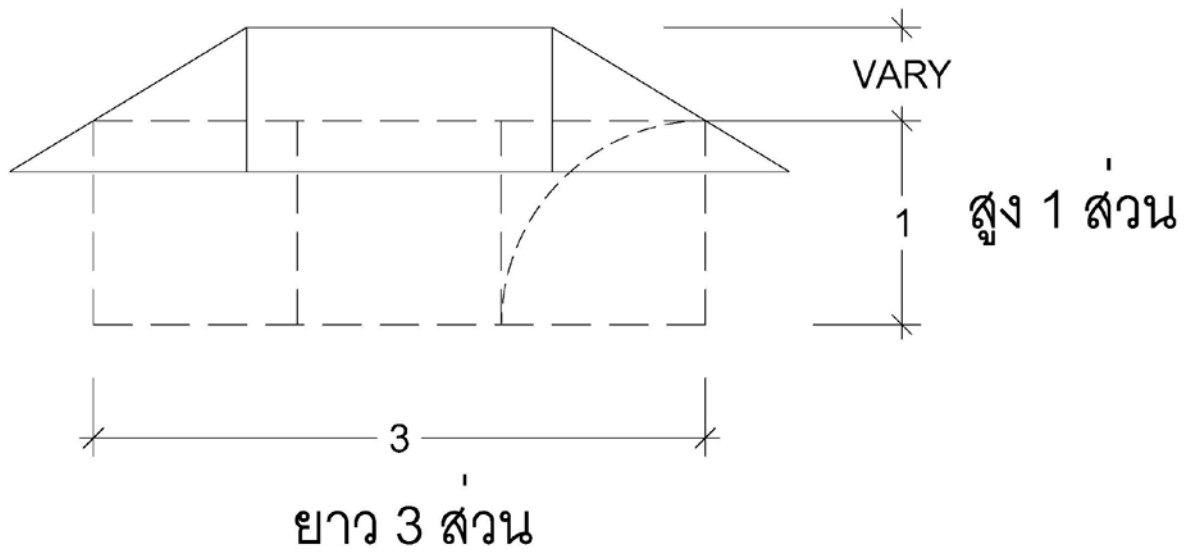
วัดพระนอน อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

สัดส่วนที่พ่ออ้อยโทะ๊ะใช้กำหนดในการทำงาน แบ่งออกได้เป็นสองสัดส่วน ซึ่งแบ่งเป็น 4:1 และ 3:1

โดยใช้สัดส่วน 4 ส่วนต่อ 1 ส่วนในการกำหนด สัดส่วนของผนังในรูปด้าน และสัดส่วน 3 ส่วนต่อ 1 ส่วนในการกำหนดโครงสร้าง

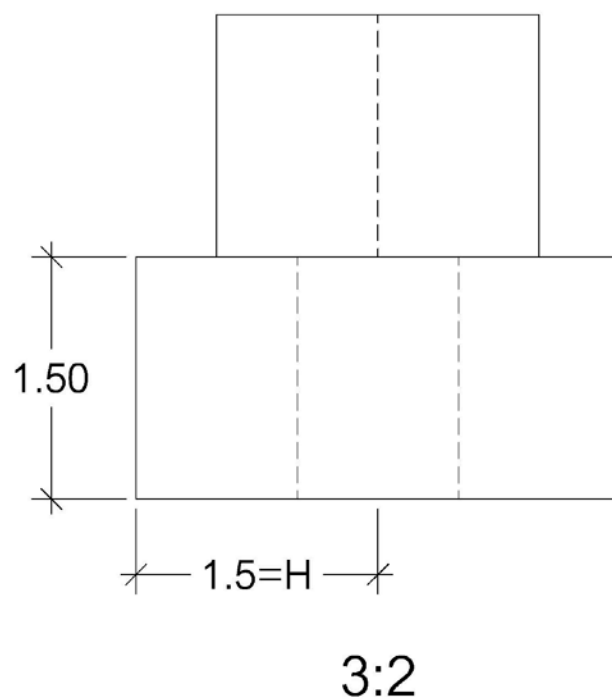
สัดส่วน 4 ส่วนต่อ 1 ส่วนในการกำหนด สัดส่วนของผนังในรูปด้านอาคาร

สัดส่วน 3 ส่วนต่อ 1 ส่วนในการกำหนด สัดส่วนของความสูงโครงสร้างภายในของอาคาร

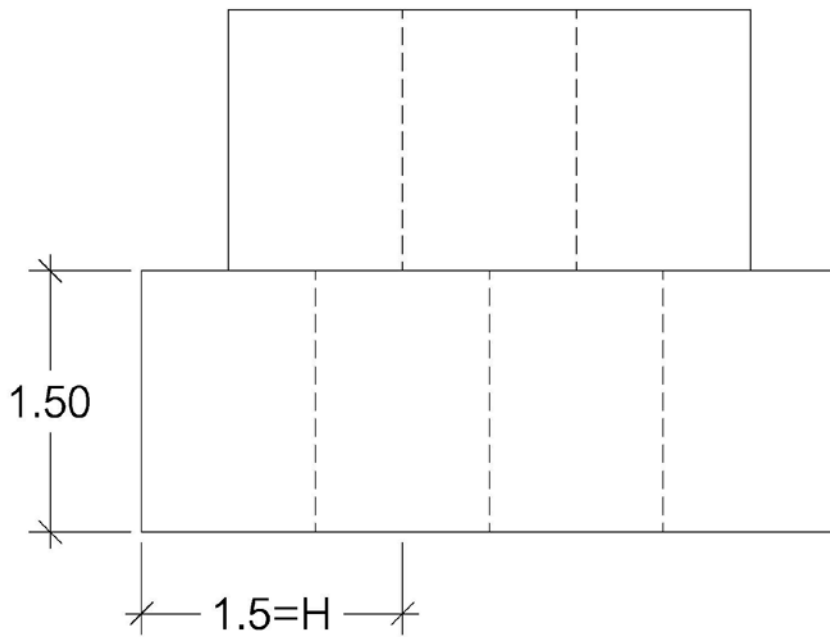
สถาปัตย์น้อย

วัดสุพรรณรังสี อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

กระบวนการที่สถาปัตย์น้อยใช้ในการกำหนดรูปทรงอาคาร แบ่งเป็น 3:2 และ 4:3

โดยเลือกใช้ทั้งสองวิธีในการกำหนดรูปด้านของอาคาร สัดส่วนของการซ้อนจำนวนของอาคาร เช่นแบ่งชั้นล่างสุดให้เป็นสามส่วนแล้วต่อขึ้นไปชั้นที่สอง อีกสองส่วน เมื่อจะขึ้นชั้นที่สามก็นำชั้นที่สองมาแบ่งสามและชั้นที่สี่ก็แบ่งสองส่วนนับจากชั้นสอง ใช้วิธีนี้ทบขึ้นไปเพื่อกำหนดรูปทรงอาคาร สัดส่วน 3:2 นี้สถาปัตย์น้อยจำกัดจำนวนชั้นอยู่ที่ ห้าชั้นสำหรับอาคารหลังใหญ่

4:3

สัดส่วนแบบ 4:3 นี้กำหนดชั้นความสูงได้มากที่สุด 7 ชั้น มักจะใช้กับอาคารหลังไม่ใหญ่มาก สัดส่วนนี้สละหนาน้อยให้ความเห็นว่ามีค้อยได้ใช้เกินความสูง 7 ชั้น เพราะจะทำให้อาคารมีความสูงมากเกินไป

การสำรวจอาคารประเภทจองในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยของคณะทำงาน แบ่งพื้นที่สำรวจ ออกเป็นสองกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มพื้นที่แรกอยู่ในพื้นที่ จ. แม่ฮ่องสอน ประกอบไปด้วย อำเภอ แม่สะเรียง อำเภอขุนยวม และอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน กลุ่มพื้นที่ที่สองแบ่งออกเป็น สามจังหวัด คือจังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ และจังหวัดพะเยา ในกลุ่มสถาปัตยกรรมในพื้นที่สำรวจทั้งหมดบางลักษณะของหลังคา มีลักษณะร่วมกันของรูปทรงหลังคา และบางประเภทของหลังคามีความแตกต่างของรูปแบบอันมีลักษณะพิเศษ น่าสนใจ มีรูปแบบเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ความต่างและความเหมือนกันของรูปแบบหลังคา ทาง คณะทำงานจึงทำการเลือกอาคารเป้าหมายในการดำเนินการเพื่อกำหนดกรอบการศึกษารูปแบบหลังคาให้ลง ลึกในรายละเอียดได้ชัดเจนมากขึ้น โดยแยกประเภทหลังคาที่ศึกษาเป็น 3 รูปแบบ ประกอบไปด้วย

1. หลังคาทรงเบงกาลี
2. หลังคาทรงปราสาท
3. หลังคาแบบสองคอสามชาย

รูปแบบของหลังคาที่ทำการศึกษา คณะทำงานจึงขึ้นโมเดลเป็นสามมิติเพื่อศึกษาในเรื่องของรูปทรง และลักษณะการซ้อนชั้นที่ต่างกันในแต่ละรูปแบบ เพื่อเป็นตัวตั้งต้นในการศึกษารายละเอียดของหลังคาใน ปีต่อไป ในส่วนโครงสร้าง ขนาดไม้ที่ใช้ วิธีการเข้าไม้ และการประดับตกแต่ง

จากการสัมภาษณ์สถาปนิกที่ทำงานในพื้นที่ศึกษาพบว่า สถาปนิกแต่ละท่านมีเกณฑ์ในการกำหนดขนาด และ รูปทรงแตกต่างกันไปในการออกแบบ และก่อสร้าง ในเบื้องต้นคณะทำงานสรุปแผนภูมิภาพที่ได้จากการ สัมภาษณ์ไว้เป็น ต้นแบบเพื่อที่จะใช้ในการสอบทานสำหรับโครงการในปีต่อไป

บทที่ 5

สรุป

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๗ นี้คณะทำงานได้ดำเนินการตามแผน โดยคณะทำงาน ได้ออกเดินทางไปสำรวจ สถาปัตยกรรมประเภทจอง จำนวน ๒ ครั้ง โดยครั้งแรก ได้ออกเดินทางไปสำรวจ ในพื้นที่ จังหวัด แม่ฮ่องสอน โดยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูล ภาพถ่าย บทสัมภาษณ์ ตามที่ได้รายงานไปแล้ว โดย ในการรวบรวม ข้อมูลครั้งแรก ได้มีโอกาส สอบถามช่างผู้รู้ (สล่า) จำนวน ๕ ท่าน สอบถามถึงที่มาที่ไป ของการออกแบบทรง หลังคาหรือเครื่องบนของสถาปัตยกรรมประเภทนี้ และการสอบถามเกี่ยวกับการประดับตกแต่งอาคาร และ เทคนิคการสร้างลวดลายในโลหะที่ใช้ประดับตกแต่ง รวมถึงได้รับตัวอย่างลวดลายโลหะที่สำเร็จแล้ว

ส่วนการสำรวจพื้นที่บริเวณจังหวัดลำปาง และ จังหวัดใกล้เคียงได้ทำการสำรวจ รวบรวมข้อมูล ตัวสถาปัตยกรรม และเอกสาร แต่ไม่สามารถค้นหาช่างผู้ที่มีประสบการณ์การก่อสร้างอาคารประเภทนี้ได้ เนื่องจากปัจจุบันในการซ่อมแซม ใช้ช่างทั่วไปที่รับเหมาก่อสร้างอาคารในปัจจุบัน แต่ถึงอย่างไรคณะทำงานก็ได้ ทำการติดต่อ ขอเข้าพบ และสัมภาษณ์ อาจารย์ อนุกุล ศิริพันธ์ นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดลำปาง ซึ่งท่านได้ ทำการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จ. ลำปาง ได้สัมภาษณ์ และสอบถาม แลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งทำให้ คณะทำงานได้ทราบ และเข้าใจในเรื่องราว ความเป็นมาในภาพรวมของสถาปัตยกรรมจองในจังหวัดลำปาง

หลังจากได้ทำการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ แล้ว คณะทำงานได้ทำการวิเคราะห์ และ จำแนกข้อมูล รวมถึงได้เรียบเรียงออกมาเป็นเนื้อหาองค์ความรู้ ได้ตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายได้ในระดับหนึ่ง ยังคงเหลือ หัวใจหลักสำคัญที่ไม่สามารถบรรลุได้ ได้แก่ระบบโครงสร้างของหลังคาประเภทนี้ไม่สามารถทำการศึกษาได้ เนื่องจาก อาคารประเภทจองนี้เกือบทั้งหมด มีการก่อสร้างฝ้าเพดานปิดมิดชิด ไม่สามารถจะเข้าไปสำรวจ ในพื้นที่ เนื้อฝ้าเพดานได้ จำเป็นต้องมีการเตรียมการอย่างดี และต้องใช้งบประมาณในการเตรียมการ เพื่อให้ขึ้นไป สำรวจเก็บข้อมูลได้ และไม่เกิดความเสียหายต่อตัวสถาปัตยกรรม คณะทำงาน จึงประชุม และมีมติเห็นชอบ ตรงกันว่า สมควรจะต้องปรับแผนการดำเนินงานในปีที่ ๒ ใหม่ โดย เดิมมีเป้าหมายจะทำการเผยแพร่องค์ความรู้ ให้ยกเลิก และปรับเปลี่ยนกิจกรรมเป็น ออกเดินทางไปสำรวจ ในกรณีศึกษาที่กำหนด โดยทำการศึกษาลงลึกถึง รายละเอียดของระบบโครงสร้างหลังคา สถาปัตยกรรมประเภทนี้ให้ได้ โดยต้องเตรียมการ ในขั้นตอนการทำงาน อย่างเรียบร้อย แล้วจึงนำมารวบรวม และ เรียบเรียงเป็นเนื้อหาองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้ และเผยแพร่ต่อไป

บรรณานุกรม

กิริยา ชนะกุล สิทธิวัง. เอกสารประกอบการบรรยายโครงการศึกษาเปรียบเทียบศิลปสถาปัตยกรรมประเภทวิหารในวัฒนธรรมพม่า (เจ้าง) ในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยและในสหภาพพม่า 17 มีนาคม 2557 ณ สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร.

โชติมา จตุรวงศ์. สถาปัตยกรรมวัดมอญในพม่าตอนล่าง: The architecture of mon buddhist monasteries in lower Burma. อีที พับลิชชิ่ง กรุงเทพฯ, 2554.

นัฐกานต์ ชัยพิพัฒน์. จองและอุโบสถ-วิหารไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

ศุภย์โบราณคดีภาคเหนือ. รายงานการวิจัย ศิลปกรรมและประวัติชุมชนรอบวัดพม่า-ไทใหญ่ในนครลำปาง. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.